
3. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ. СУДОУСТРІЙ. ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

DOI:10.35774/app2023.03.050
УДК 343

Людмила Будник,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри безпеки та
правоохоронної діяльності
Західноукраїнського національного
університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1393-9354>

Ольга Ронська,

кандидат економічних наук, доцент кафедри
безпеки та правоохоронної діяльності
Західноукраїнського національного
університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9856-3105>

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Досліджено актуальні проблеми розроблення і використання методик судової експертизи. Розглянуто основні етапи формування, визначено проблеми атестації та використання експертних методик. Надано пропозиції щодо вдосконалення атестації та використання методик судової експертизи. Характерною особливістю методики судової експертизи є використання методів, що дає змогу розглядати її як програму діяльності судового експерта. Обґрунтовано, що методи практичної діяльності судового експерта, що становлять систему дій і операцій для вирішення практичних експертних завдань, ґрунтуються на відповідних наукових методах, залежать від характеру і властивостей предмета дослідження та базуються на досвіді вирішення конкретних завдань, у т. ч. алгоритмічних правилах та евристиці, розроблених самим експертом.

© Людмила Будник, Ольга Ронська, 2023

Ключові слова: *судова експертиза, експертна методика, методи судової експертизи, атестація експертної методики, дослідження доказів.*

Budnyk L., Ronska O.

Methodological aspects of forensic expertise

The article examines current problems of developing and using methods of forensic expertise. The main stages of formation are considered, the problems of attestation and the use of expert methods are identified. These proposals for improvement of certification and use of methods of forensic expertise. A characteristic feature of the forensic expertise methodology is the use of methods and techniques, which allows it to be considered as a program of activity of a forensic expert.

It is substantiated that the methods of practical activity of a forensic expert, which constitute a system of actions and operations for solving practical expert tasks, are based on relevant scientific methods, depend on the nature and properties of the subject of research and are based on the experience of solving specific tasks, including algorithmic rules and heuristics developed by the an expert.

It was determined that the same methods can be used in practical expert activity as in scientific research, if their use does not contradict the requirements of legality and ethical norms, that is, it corresponds to the principle of admissibility in general. Otherwise, the forensic expert is practically not limited in the choice of means and methods of research, if the general principles of working with evidence observed. Reasonable principles that must be followed when using methods of expert research. When choosing methods in the process of conducting expert research, the scientific principle should be taken into account. One of the requirements for the scientific suitability of the methods used in expert research is the scientific validity of the methods and the reliability of the results obtained with their help. For the method to be effective, it must, ensure the achievement of the set goal in the optimal time with the maximum possible productivity. Secondly, the method must be cost-effective, that is, the expended forces and resources must vary depending on the value of the results obtained.

Keywords: *forensic expertise, expert methodology, methods of forensic expertise, certification of expert methodology, research of evidence*

Постановка проблеми. Судова експертиза є специфічним видом дослідження, що має особливий статус. Її схожість з експертизами з інших сфер людської діяльності полягає в тому, що це науково-практичне дослідження, засноване на використанні спеціальних знань. Проте не будь-яке дослідження можна назвати судовою експертизою, оскільки вона здійснюється під час підготовчого розслідування і судового розгляду у кримінальних, цивільних і господарських справах, справах про адміністративні правопорушення [1, с. 68]. Різні види судових експертиз мають однакову правову основу і проводяться відповідно до єдиних процесуальних норм і вимог процесуального законодавства. Кожен вид судової експертизи відрізняється від інших предметом, об'єктами, завданнями та методами експертного дослідження. В сучасних умовах є нагальною потреба у створенні нових методів та методик різних видів судових експертиз через появу великої кількості специфічних об'єктів дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти використання методів і методики видів судових експертиз досліджено в наукових працях Хомутенко В. П., Костіна О. Ю., Щербаковського М. Г., Водоп'ян Н. Ф., Бузини С. О., Кравченко Р. В та ін. Однак у сучасних умовах є проблеми щодо розроблення, атестації й використання методик судової експертизи, вдосконалення методів її проведення.

Метою статті є дослідження проблем розроблення методик і використання методів судової експертизи та визначення напрямів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковому дослідженні Хомутенко В., Хомутенко А. експертну діяльність визначають як процес пізнання за допомогою загальнонаукових методів, який спрямовано на отримання достовірного знання про пізнавальний об'єкт [2, с. 141].

Судовий експерт досліджує факти й обставини за допомогою науково-розроблених і практично апробованих експертним дослідженням методів і методик.

Експертна методика орієнтована на дослідження конкретних об'єктів і вирішення конкретного завдання судової експертизи. Тому методика судової експертизи специфічна для кожного виду експертизи, що впливає з характеру досліджуваних об'єктів і питань, які повинні вирішити судові експерти. Під методикою судової експертизи розуміють систему рекомендацій щодо вибору і використання, в певному порядку і за певних умов, методів і прийомів для вирішення експертного завдання. Методика завжди містить як рекомендації, так і обов'язкові для експерта правила в ключових аспектах, що визначають схему дослідження та його стратегію [3, с. 268].

Методики судових експертиз підлягають атестації та затвердженню. Відповідно до чинних нормативних актів у процесі затвердження (державної реєстрації) вказаних методик виокремлюють такі етапи:

- аналіз звіту про наукову діяльність, яка виконана з метою розроблення методики судової експертизи. На цьому етапі фахівці спеціалізованих експертних установ проводять рецензування методики та її апробацію, яку здійснюють з метою перевірки ефективності та результативності для виконання експертних завдань;
- розгляд результатів атестації і (в разі позитивного висновку) ухвалення рішення про рекомендацію до впровадження методики в практику експертної діяльності. На цьому етапі атестацію проводять спеціалісти наукових рад, які діють відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [4];
- атестація методики спеціалістами Координаційної ради з проблем судової експертизи, яка діє при Міністерстві юстиції України. Вказаний орган може ухвалити рішення, в результаті якого методика підлягає державній реєстрації, або не підлягає;
- за умови позитивного рішення внесення методики до Реєстру методик проведення судових експертиз.

На сучасному етапі у Реєстрі є понад 1000 методик [5]. Їх обсяг зростає, оскільки виникають нові об'єкти і методи експертного дослідження, що зумовлює потребу в розробці й затвердженні експертних методик. Затверджені методики необхідно вдосконалювати. Відповідно до Порядку № 595, методики, які внесені до реєстру, можуть бути змінені у зв'язку з виникненням нових об'єктів експертного дослідження, використанням нових методів, застосуванням нового обладнання, змінами законодавчо-нормативного забезпечення тощо [6]. Такі зміни також підлягають атестації відповідно до встановленого порядку.

У процесі розроблення, атестації та використання методик судових експертиз є певні труднощі, зокрема: відсутність у нормативних актах вимог до структури методик судової експертизи; не прописані чітко процедури та вимоги до апробації методик; відсутність ефективного механізму інформування про нові методики і доступу до зареєстрованих методик зацікавлених сторін [7, с. 101].

Важливим є вирішення проблеми змагальності методик судової експертизи, яка виникла в результаті розроблення різними спеціалізованими експертними установами методик, у яких визначено різні методи дослідження одного об'єкта. У такому разі негативним є те, що сторони провадження можуть обирати більш обґрунтовану, на їхній погляд, методику, що може зумовити затягування часу розгляду справи і виникнення протилежних висновків судового експерта. Крім того, може бути поставлена під сумнів авторитетність експертного висновку. Вирішенню цієї проблеми може сприяти надання повноважень єдиному органу, який здійснював процедури розгляду та державної реєстрації методик судових експертиз, перегляду вже відомих методик [3, с. 270].

Характерною особливістю методики судової експертизи є організація методів і прийомів, що дає змогу розглядати її як програму діяльності судового експерта. Вона базується і формується на основі: а) відповідних наукових методів; б) характеру і властивостей предмета дослідження; в) досвіду вирішення практичних завдань, у т. ч. алгоритмічних принципах та методах дослідження об'єктів пізнання, розроблених самим експертом.

Судова експертиза за своєю гносеологічною сутністю є видом процесу пізнання об'єктивної дійсності, який здійснюється за допомогою методів різних наук. Потрібно розрізняти наукові та практичні методи пізнання, які вирішує суб'єкт пізнання [8, с. 28].

Вивчення речових доказів, що нагадує наукове дослідження, відрізняється від нього певними особливостями, характерними для практичної діяльності. Методика експертних досліджень має наукову основу і використовує положення багатьох наук, зокрема юридичних, природничих, технічних і гуманітарних. Однак ці наукові положення та методи використовуються в діяльності судових експертів не для встановлення наукових фактів, не для створення теорій і перевірки наукових гіпотез, а для вирішення практичних завдань, пов'язаних із встановленням істини у кримінальному, цивільному або господарському, адміністративному судочинстві [9, с. 237].

У практичній експертній діяльності можуть застосовуватися ті самі методи, що й у наукових дослідженнях, якщо їх використання не суперечить вимогам законності та етичним нормам, тобто відповідає принципу допустимості в загальному вигляді. В іншому випадку судовий експерт практично не обмежений у виборі засобів і методів дослідження за умови дотримання загальних принципів роботи з доказами.

Характер застосовуваних методів, склад і зв'язок між ними залежать від специфіки судової експертизи, особливостей її об'єктів, умов і завдань, а також від логічної послідовності, її основних етапів

і форм. Кожен метод дослідження має свої переваги та обмеження у використанні, дозволяє визначити важливу сторону або ознаку пізнавального процесу, тому відобразити її в чистому вигляді можна лише в абстракції. У реальному практичному процесі всі методи взаємопов'язані, впливають один на іншого і є взаємодоповнювані. Арсенал методів, які використовуються під час проведення судових експертиз, постійно розширюється, завдяки використанню нових методів дослідження речових доказів, збагачених новими приладами та обладнанням.

З метою вдосконалення проведення судових експертиз необхідно визначити загальні принципи допустимого використання методів (рис. 1).

Важливим принципом є законність та етичність методу. Оскільки експертні методи використовують у сфері правосуддя, то предметом дослідження можуть бути не тільки предмети, а й люди. Тому варто застосовувати лише такі методи, які відповідають конституційним засадам законності та моральним критеріям суспільства, тобто не обмежують права громадян, не принижують їхню гідність, у т. ч. погрози та насильство, та не призводять до порушень особистих прав громадян.

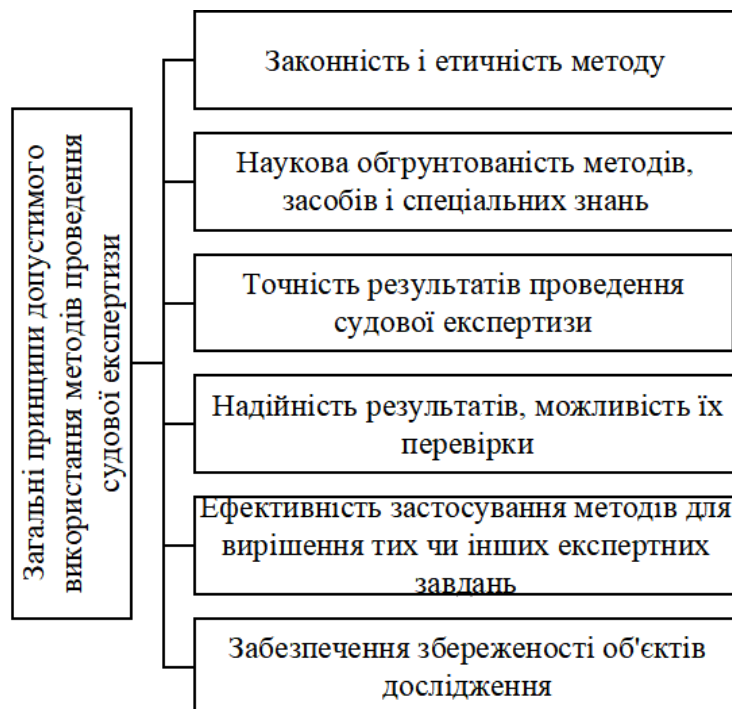

Рис. 1. Загальні принципи допустимого застосування методів судової експертизи

Необхідно дотримуватися процесуальної форми експертного висновку та всіх необхідних деталей. Відповідно до Кримінального процесуального, Цивільного процесуального та Господарського процесуального кодексів України та Кодексу України про адміністративні правопорушення експерт повинен розписатися про те, що він проінструктований про відповідальність за ст. 385 КК України за складання завідомо неправдивого висновку.

Для вибору методів у процесі проведення експертного дослідження потрібно враховувати науковий принцип. Однією з вимог наукової придатності методів, що використовуються в експертних дослідженнях, є наукова обґрунтованість методів і достовірність отриманих за їх допомогою результатів. Позитивні відповіді на питання про відповідність методів вимогам потрібно шукати в тій науці, з якої ці методи були запозичені і де вони вперше апробовані.

Суттєвими умовами є достовірність результатів судових експертиз і можливість їх перевірки, що передбачає насамперед використання ефективних і регламентованих приладів і обладнання, перевірку їх у встановленому порядку і регулярно, відповідно до оперативного порядку та інструкції. Для вибору методу важлива його ефективність у вирішенні конкретних експертних завдань [10, с.154].

Щоб метод був ефективний, він насамперед має забезпечувати досягнення поставленої мети в оптимальні терміни з максимально можливою продуктивністю. По-друге, метод має бути економічно ефективний, тобто витрачені сили і засоби потрібно змінювати залежно від цінності отриманих результатів. На

практиці в багатьох випадках комплексні експертизи залучаються та проводяться для «прикраси» справи, коли це зовсім не потрібно для розкриття та розслідування злочину чи продовження строку судового розгляду, його умисного затягування.

Висновки. Проблематиці методики та методів судової експертизи науковці приділяють багато уваги, однак у зв'язку з її актуальністю це питання необхідно додатково розглянути.

Потрібно вдосконалити порядок розроблення, прийняття, атестації та використання методик судових експертиз. З цією метою доцільно ухвалити нормативні акти, які визначали би структуру методик; визначити й надати повноваження єдиному органу, який буде розглядати й атестувати методики судової експертизи; встановити порядок надання методик для різних користувачів.

Одним із напрямків подальшого розвитку теорії і практики судової експертизи є вдосконалення відомих і розробка нових методів експертного дослідження. Важливе значення має розроблення принципів допустимого використання методів. Пріоритетним для методологічного забезпечення є алгоритмізація дій експерта, зменшення суб'єктивізму та впровадження нових експертних методів, які здатні з меншими затратами ресурсів та часу отримати більш точні та достовірні результати.

Список використаних джерел

1. Щербаківський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.
2. Хомутенко В., Хомутенко А. Дуалістична природа судової експертизи. *Юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 139–147.
3. Слободян Я. І. Методики проведення судових експертиз: проблемно-орієнтувальний аналіз. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 1. С. 265–272.
4. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 15.09. 2023).
5. Реєстр методик проведення судових експертиз URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua> (дата звернення: 17.09. 2023).
6. Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз. Затверджено постановою КМ України від 02.07.2008 № 595 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-п#Text> (дата звернення: 15.09. 2023).
7. Дурфенюк О. М. Експертиза у кримінальному провадженні за законодавством України та Польщі: порівняльне дослідження: монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 272 с.
8. Волобуєв А. Ф. Про методи криміналістики. Актуальні питання судово-експертного та техніко-криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів : *матер. наук.-практ. конф. (м. Київ, 17 червня 2010 р.)*. Київ : ДНДЕКЦ, 2010. С. 28–29.
9. Будник Л. А., Ронська О. Г. Вдосконалення методики судової експертизи. *Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід»*. Тернопіль : ЗУНУ, 2021. С. 236–239.
10. Сімакова-Єфремян Е. Б., Балинян Т. С., Дереча Л. М. Про критерії оцінювання методик проведення судових експертиз в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 151–161.

References

1. Shcherbakovskiy, M. H. (2015). *Provedennia ta vykorystannia sudovykh ekspertyz u kryminalnomu provadzhenni* [Conducting and using forensic expertise in criminal proceedings]. Kharkiv: V dele [in Ukrainian].
2. Khomutenko, V. & Khomutenko, A. (2022). Dualistychna pryroda sudovoi ekspertyzy [Dualistic nature of forensic expertise]. *Yurydychnyy visnyk – Law herald*, 2, 139-147 [in Ukrainian].
3. Slobodyan, Ya. I. (2013). *Metodyka provedennia sudovykh ekspertyz: problemno-orientovalnyi analiz* [Methods of forensic expertise: problem-oriented analysis]. *Borotba z orhanizovanoi u zlochyinnosti i koruptsiiei (teoriia i praktyka) – Fight against organized crime and corruption (theory and practice)*, 1, 265-272 [in Ukrainian].
4. *Zakon Ukrainy «Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist» vid 26.11.2015 № 848-VIII* [The Law of Ukraine «About scientific and scientific and technical activity» from 26.11.2015 № 848-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> [in Ukrainian].

5. *Reiestr metodyk provedennia sudovykh ekspertyz [Register of methods of conducting forensic expertise]*. Retrieved from: <https://rmpse.minjust.gov.ua> [in Ukrainian].
6. *Poriadok atestatsii ta derzhavnoi reiestratsii metodyk provedennia sudovykh ekspertyz [The procedure for attestation and state registration of forensic expertise methods]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-p#Text> [in Ukrainian].
7. Dufenyuk, O. M. (2018). *Ekspertyza u kryminalnomu provadzhenni za zakonodavstvom Ukrainy ta Polshchi: porivnialne doslidzhennia [Expertise in criminal proceedings under the legislation of Ukraine and Poland: a comparative study]*. Lviv: LvDUVS [in Ukrainian].
8. Volobuyev, A. F. (2010). Pro metody kryminalistyky [On forensic methods]. *Aktualni pytannia sudovo-ekspertnoho ta tekhniko-kryminalistychnoho zabezpechennia rozkryttia ta rozsliduvannia zlochyniv: mater. nauk.-prakt. konf. – Current issues of forensic and technical forensic support for the disclosure and investigation of crimes: Mater. science and practice conf.*, 28–29). Kyiv: DNDEKTS [in Ukrainian].
9. Budnyk, L. A. & Ronska, O. H. (2021). Vdoskonalennia metodyky sudovoi ekspertyzy [Improvement of forensic examination methods]. *Materialy V mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Ukraina v umovakh reformuvannia pravovoi systemy: suchasni realii ta mizhnarodnyi dosvid» – Materials of the 5th international scientific and practical conference «Ukraine in the conditions of reforming the law system: modern realities and international experience»*. Ternopil: ZUNU, 236-239 [in Ukrainian].
10. Simakova-Yefremyan, E. B., Balynyan, T. Ye. & Derecha, L. M. (2010). Pro kryterii otsiniuvannia metodyk provedennia sudovykh ekspertyz v Ukraini [About evaluation criteria of methods of conducting forensic expertise in Ukraine]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky – Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*, 10, 151–161 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.09.2023